

Antalka Ágota

Konfliktusok az iskolában

E rövid tanulmányban a tanárok és diákok között fellépő konfliktusok bonyolult kérdését vizsgálom, ami számos negatív érzelmet hoz magával, valamint csökkenti az iskolai teljesítményt. Ilyen például a harag, félelem, szomorúság, szorongás, düh netán gyűlölet. Napjainkban az effajta konfliktusok igen gyakoriak és változatosak. A múlthoz viszonyítva némileg csökkentek, azonban a tanári hatékonyság még nem érte el azt a szintet, hogy ezeket meg tudná akadályozni. Ugyanakkor bizonyos probléma- és konfliktusszint gyakorlatilag elkerülhetetlen, s így számottevő befolyást tud gyakorolni a gyermeki személyiség fejlődésre.

Egyes felmérések szerint a tanár 2,6 percenként kerül szembe olyan iskolai konfliktussal, amely őt is és a diákokat is zavarja. Ez az adat sokat mond a tanítás megzavarhatóságáról, a tanári érzékenységről, a diákok szorongási szintjéről. Azonban keveset mond a tényleges konfliktusokról, az azokat kiváltó okokról (Bordás Sándor 1994, 155). A tanárok szubjektív gondolkodásmódjának helyét még nem vette át az objektív gondolkodásmód, s ez számos kellemetlen helyzetet hoz magával. Ugyanakkor a diákok iskolán kívüli szocializációs környezete is nagymértékben meghatározza iskolán belüli tanúsított attitűdjeiket és egész viselkedésüket.

A nevelésben nem is annyira az oktatás, mint a környezeti feltételek, az atmoszféra a döntő, ez pedig a nevelő személyiségétől és a diákhoz való viszonyától függ. „A nevelő nemcsak értelmileg, hanem érzelmileg, indulatilag is érett és egészséges kell legyen. A nevelő lelki egészsége neurózist megelőzően hat a gyermekre.” (Szilágyi Vilmos 1979, 179) Mindezekre egy kérdőív segítségével igyekszem fényt deríteni.

Vizsgálatomat elsőéves egyetemisták körében végzem, a középiskolás tapasztalataikra vonatkozóan s annak ellenére, hogy ez nem egy reprezentatív minta, mégis sok igazságot tár fel, ami általánosan érvényes a jelenlegi iskolai helyzetre.

„Konfliktusról akkor beszélünk, ha az ellentét nyílttá válik, negatív indulatok jelennek meg, és mindkét fél arra törekszik, hogy a helyzet az ő kívánsága szerint változzon meg.” (Buda Béla 1986, 235)

Az egyoldalúan irányított nevelés napjainkban igenis létezik, s ez három reakciót von maga után:

- alkalmazkodást, amikor a diákok együtt játszanak a pedagógussal;
- közönyt és passzivitást a kritikusabbak részéről;
- protestálást, zavarást az önállóságra törekvők részéről.

A 12 megkérdezettből (kérdőív alapján) 11 válaszolta azt, hogy volt olyan az osztályában, ki órák alatt rendszeresen nem megfelelően viselkedett. A viselkedészavaroknak, amit a diákok egymás, valamint a tanárok felé kinyilvánítanak, rejtett, öntudatlan célja van, többnyire figyelemfelkeltés. A gyermekek kipróbálnak egyfajta viselkedést, amire választ várnak. Ez lehet elismerés, jutalom, pusztá odafigyelés. Abban az esetben, ha nem kap választ, ugyanazt vagy ahhoz hasonló, nagyobb intenzitással megismételi. Ilyenkor a gyermek a felnőttet teszteli, arra kíváncsi, meddig mehet el a kapcsolatban, hol vannak a kapcsolat határai. Ebben a megnyilvánulásban általában a kapcsolat megváltoztatásának igénye lelhető fel. A nem megfelelő magatartásmód egyben a csoportnak is szól. Ilyenkor a gyermek számít a többiek érzelmi támogatására és néha szándékosan harcolja ki a büntetést, hogy ezzel megerősítse státuszát az osztályban. Buda Béla (1986) szerint néhány deviáns gyermek jelenléte az osztályközösségben szükséges, a túl nagy különbség a gyermekek között inkább megkönnyíti, hogy az osztály felnőttesebb, érettebb viselkedést sajátítson el.

Az ilyen helyzetek a pedagógust próbára teszik, és ilyenkor van mód a készségek, képességek felszínre hozatalára. Az általam vizsgált személyek azt válaszolták, hogy tanáraik a problémás viselkedésű diákokat az esetek többségében azonnal kirakják óráról. Ehelyett az oktatónak tudnia kell önmagát kritikusan szemlélni, tudnia kell várni, figyelni, tartózkodni a reakcióktól, ugyanakkor tudjon nem elkerülő, elleplező lenni, hanem az eseményeket vállalni, próbáljon választ adni rájuk, hogy így a nehézségeket sikeresen oldja meg.

A tanárokkal való kapcsolat erős érzelmeket mozgósít a diákokban, de a tanárokat sem hagyja érzelmentesen a tanulókhoz való viszonyulása.

Igen gyakori, hogy a tanuló korábbi érzelmeit egyik vagy másik szülővel való kapcsolatát átviszi, belevegyíti a pedagógushoz fűződő viszonyába. Így az iskolai jeleneteket gyakran „indulatáttételi jelenségek”-ként értelmezhetjük (Szilágyi Vilmos 1979, 181). A pedagógus tekintélye a szülői tekintély egyenes folytatása.

A megkérdezettek fele válaszolta azt, hogy érezte a versengés jelenségét az osztályban. Ez nem más, mint vetélkedés a tanító kegyeiért, mert átviszi a kapcsolatokra az anyjával, illetve a testvéreivel megtapasztalt érzelmeit. Ha nem sikerül felhívni a figyelmet, akkor rendetlenkedéssel próbálkozik.

A pedagóguspálya elnöiesedéséről egyre többet beszélnek a szakemberek. Ezt az én esetemben is tapasztaltam, ugyanis a tanárok több mint fele nő. Mindez a tanulókat olyan interakciós sémákba kényszeríti, amelyeket az

anya–gyermek viszonyból ismernek. Ez veszélyes is lehet, mivel az anyával való azonosulás átvitele a tanár–diák viszonyba, a jó magatartásnak a passzivitással és nőiességgel való azonosítását segíti elő.

Sok tanár, a gyermekekhez hasonlóan, az iskolába átviszi otthonról szerzett negatív indulatait s ezeket diákjain vezeti le. Minden egyes megkérdezett tapasztalt már ilyet. A válaszreakció ilyen esetben nem más, mint gyűlölet, felháborodás, düh.

A gyermek negatív indulataira, rossz cselekedeteire nem az ideges szülőhöz hasonló reakció a megfelelő, hanem az a jó, ha megértjük, tudatosítjuk a gyermekben túlzott indulatainak eredetét. (12-ből 11-en tapasztalták már azt, hogy egy tanár ráordított egy diákra, ha az neki nem tetszően viselkedett.)

Ha egy tanár iránt szeretetet, csodálatot, rajongást éreznek, akkor sokkal szívesebben tanulnak. Zavart idéz elő, ha a tanuló túl heves érzelmekkel árasztja el a tanárt, s tőle is különleges szeretetet, figyelmességet igényel.

A túlméretezett és elavult szempontok szerint összeállított tananyag nincs tekintettel a diákok teherbírására. Az általam szerkesztett kérdések alapján a megkérdezettek 66%-ának a leggyakoribb tapasztalata az iskolában a félelem a nehéz tananyagtól. Ilyen tananyagot csak erőszakkal lehet besulykolni a tanulóba. A stressz, a konkurencia következtében az iskolai kudarcok a bűnözés táptalajává válhatnak. Márpedig ezek a stresszkeltő tényezők jelen vannak az oktatásban, ezt bizonyítja az a tény is, hogy mindegyik vizsgált alany tapasztalt félelmet, szorongást az iskolában. „A diákok alkalmazkodnak a tanár elvárásaihoz. Egy olyan játékban kényszerülnek részt venni, melynek forgatókönyvét nem ismerik.” (Bordás Sándor 1994, 154) A tekintélytől való félelemnek „köszönhető” az is, hogy a diákok a felnőtt utasítására olyasmit tesznek meg, amit nem tartanak helyesnek és nem szeretnének véghezvinni.

Az osztályfőnöknek meg kellene értenie, hogy a felnőtté válást az önnevelés, a fiatalok önkibontakoztatásának sikeres útja jelzi. A gyermek önismeret-fejlesztésével rengeteg konfliktus kivédhető – de ez már a tanítási folyamat nevelési részéhez tartozik, és a mai pedagógusok nagy százalékban a „neveléscentrikus beállítottság helyett oktatáscentrikus beállítottságúak” (Bordás Sándor 1994, 163) –, hiszen a mai rohanó világban eredményeket csak így érhetnek el.

A tanulók sokféle viselkedése káros, veszélyes önmagukra vagy másokra. Ezekről úgy tartják vissza őket, hogy büntetik. A büntetés kétségtelenül hatékony, de hatásmódja könnyen félreérthető. A leggyakrabban alkalmazott büntetésmód, ahogy a megkérdezetteim is jóváhagyták, a szidás, valamint az óráról való kirakás.

Amikor megbüntetik egy tanulót, nem határozzák meg a nekik tetsző viselkedést. Egy kivétellel mindenkinél előfordult, hogy rossz jegyet kapott és nem tudta, hogy hogyan kellett volna jól csinálnia. A tanárok elvárják a dolgokat tanítványaiktól, de pontosan nem határozzák meg jó előre ezeket. Mindez kudarcot, felháborodást, lázadást, érthetlenséget, dacolást vált ki a diákokból.

Az a jó tanítási módszer, amikor a résztvevők bátran meg mernek nyilvánítni, és azt is vállalják, hogy esetleg ostobaságokat mondanak. Sajnos a legtöbb tanár letorkollja azt, aki nem az általa elvárt feleletet mondja, ahelyett, hogy finoman elmondja neki, hogy hogyan is kellett volna azt tennie.

Az, akit csak figyelmeztetés után büntetnek meg, különbséget tesz olyan alkalmak között, amikor a viselkedést tényleg büntetik, illetve nem büntetik.

Egyharmada a megkérdezetteknek érezte már azt, hogy valaki az osztályban rosszat csinált és nem büntették meg. Ha a nemkívánatos viselkedésnek csak a durvább eseteit büntetik, a tanulót felbátorítja arra, hogy minél messzebbre merészkedjék. Ha a tanulót csak időnként büntetik, viselkedése esetleg nagyon ellenállóvá válhat az elnyomással szemben. A felnőttek hi-telesen ki kell fejeznie álláspontját, meg kell fogalmaznia a tiltást, esetleg élnie kell a büntetés valamilyen eszközével, de kellő hangsúllyal, megfelelő idő-pontban kell azt tennie.

„A tanítás úgy határozható meg, mint a megerősítéssel kapcsolatos olyan elrendezése, melynek hatására a viselkedés változik.” (Skinner 1973, 104) A gyermeket úgy lehet pozitívan megerősíteni, ha tudtára adják, hogy megfelelő időben a megfelelő dolgokat teszi vagy mondja. Fodor László (2005) szerint megerősítésről csak akkor beszélhetünk, amikor a pedagógus értékelő visszajelzése élményszerű megéleket vált ki a növendékben. A megerősítés – többek között – fontos szerepet tölt be a gyermek önismeretének, önbecsülésének és igény szintjének kialakulásában. Ha a gyermekekkel kivételeznek, pl. mindig ugyanannak adnak jó vagy rossz jegyet, az az esélyegyenlőség hiányát mutatja, ilyenkor hiányzik a pozitív megerősítés azok felé, akik mindig rossz jegyet kapnak, habár lehet, hogy épp nekik volna rá a legnagyobb szükségük (12-ből 11-en tapasztaltak már ilyet). Az, hogy 11-en azt válaszolták, hogy az, hogy órán odafigyelnek, annak köszönhető, hogy így jobban megértik a leckét, az „önirányításnak, az ún. etikai vagy morális küzdelemnek” az eredménye (Skinner 1973, 179).

Hogyha a tanár tanítványait bátorságra vagy jószívűségre akarja tanítani, akkor meg kell tanítani őket érezni. A gyermeket meg kell tanítani ijedséget előidéző tapasztalatok elviselésére is.

A leggyakoribb zavaró tényezők, amelyek tanár–diák konfliktust váltanak ki, a következők:

- beszélgetés óra alatt,
- tanítási helyzet külső megzavarása (pl. a folyosóról, utcáról zaj jön be),
- elégtelen iskolai teljesítmény,
- hazugság,
- csavargás,
- késés.

A legtöbben az órán való beszélgetést, a hazudozást és csavargást hozták fel. Ha a konfliktusba a tanár is bekapcsolódik, ez az esetek többségében a saját elégedetlenségének jelzése.

A hazugság szándékos megtévesztés. Többféle indítéka lehet: lehet félelem, hazugság, ha valaki azért hazudik, hogy a büntetést elkerülje, lehet szükséghezazugság, mikor képtelen megmondani az igazat, de nem tud kitérni a válaszadás elől, lehet mentőhazugság, mikor jó barátok egymást a bajból ki akarják menteni, lehet vágyhazugság, sikertelen kudarcok esetén, valamint bosszúálló hazugság (Bordás 1994, 157).

A csavargás hátterében az otthoni nemtörődömség állhat, valamint az, hogy a gyerek nem szeret otthon lenni, nem érzi jól magát a családban, meg akarja ijeszteni a szülőket.

A nevelőnek meg kell értetnie diákjaival, hogy az iskolai életet irányító szabályok nem értelmetlenek, hanem azok mögött különféle álláspontok vannak, azoknak van valamilyen meghatározott érzelmi, racionális legitimitásuk. Ha a gyermekek nemcsak iskolai órákon vannak együtt, hanem valamit közösen szerveznek, együtt tesznek, akkor van mód ezeknek az elsajátítására. Fontos, hogy órákon kívül is legyenek gyakran tanárok és diákok együtt.

Ha az iskola túlzottan leszűkíti tevékenységét az oktatásra és nem ad helyet a nevelésnek, akkor a terepet átadja az élet más helyzeteinek, pl. a kortárs csoportok iskolán kívüli folyamatainak, amikben leginkább deviáns magatartásminták nyilvánulnak meg. 12-ből 7-en válaszolták azt, hogy csak évente egyszer szerveztek közös programot osztályfőnökükkel, valamint osztályfőnökük a legtöbb esetben egyszer sem látogatta meg őket otthon, az évek folyamán. Ez azzal is magyarázható, hogy manapság a tanárok csak egy szakmának tekintik tanári pályájukat, amiből jövedelmük származik, holott ez inkább egy hivatás, mely óriási felelősséggel jár. A gyermekek életük legnagyobb részét iskolai környezetben töltik, kortárs csoportokban. Ebben az

időszakban csiszolódik ki személyiségük, és nem mindegy, hogy a tanár mennyire intenzíven, lelkiismeretesen vállal szerepet ebben a folyamatban.

A pedagógus önismeretéhez, hatékony fejlesztéséhez elengedhetetlen, hogy rendszeresen kikérje a tanulók véleményét saját magatartásáról (szóban vagy írásban, névvel vagy névtelenül). A családi körülmények megismerésének és a szülőkkel való együttműködésnek nagy súlya van. Félévente megrendezett szülői értekezletek nem elégségesek ahhoz, hogy mind a tanár, mind a szülő alaposabban megismerje a gyermeket, és változtatásokat lehessen kezdeményezni a hozzá való viszonyulásban.

Szerencsére vannak lelkiismeretes tanárok, akik nyitottak a diákok véleményeire, ugyanis a megkérdezetteim közül csak kettő válaszolta azt, hogy soha sem kérték ki a véleményüket. A válaszadásokból még az is kiderül, hogy a 14-15 tanárból háromnál többnek is ki merték nyilvánítani a véleményüket. Sajnos egyes tanárok meghallgatnak, de amit hallani vélnek, nem azonos azzal, amit a diák közölni próbál.

„A gyermekek azonosulásához kell a modell, a felnőtt viselkedésének széles megnyilvánulási skálája, és ebben szükség van a szokatlan, nehéz helyzetek megoldásainak mintájára is. A viselkedészavarok, konfliktusok valóságos próbaidőszakok, fordulópontok.” (Buda 1986, 227)

Ahhoz, hogy a tanítás eredményes legyen, valamiféle kapcsolatnak kell léteznie tanár és tanuló között. Ez nem más, mint a beszélgetés. Egy olyan tanár, aki óra elején bejön, ledarálja a leckét, semmiről sem beszélget diákjaival a tananyagon kívül, eltávolodik tanítványaitól. Ennek következménye, hogy a diákok nem tisztelik, nem engedelmessé válnak elvárásainak, érdektelenné, közömbössé válnak az illető tantárgy iránt.

Thomas Gordon (2001, 37) szerint akkor jó egy tanár–diák kapcsolat, ha megtalálható benne:

- nyíltság vagy őszinteség (a felek egyenesek és őszinték egymáshoz);
- törődés;
- egymástól való kölcsönös függés az egyoldalú függéssel szemben;
- elkülönülés (hagyják a másikat fejlődni, egyéniségét kifejleszteni);
- az igények kölcsönös kielégítése.

A legtöbb tanár a tanár–diák kapcsolatot hatalmi harcnak, versenynek, küzdelemnek tekinti. Szerintük két opció közül választhatnak: vagy elnézőek, vagy szigorúak. Ezért nem meglepő, hogy a diákok természetes ellenségeiknek tekintik tanáraikat – zsarnokoknak, akiknek minden eszközzel ellen kell állni, vagy éppen annyira lágyaknak, akiket ki kell játszani.

Szintén Gordon (2001) mutat rá arra, hogy a diákok sok negatív érzése és viselkedése a tanári hatalom elleni védekezésül fejlődik ki. Ezeknek a visel-

kedéseknek és érzéseknek az oka az elkerülhetetlen tanár–diák és diák–diák konfliktusok megoldására használt módszerekben rejlik. Az okozati tényezőt kell megváltoztatni.

A legjobb eljárás olyan megoldást találni, amit mindkét fél elfogad. A konfliktusnak nem romboló hatásúnak, hanem kapcsolaterősítőnek kell lennie. Ha a tanár nem érezteti hatalmát, a tanulónak sem kell ellenerőt kifejtenie. A neheztelés helyett az egymás iránti kölcsönös tisztelet kell hogy uralkodjon. A tanítónak tolerálnia kell a gyermek agresszivitását, s példát kell neki mutatnia az agresszivitás kezelésére. Nagyon jó lehet, ha az ilyen helyzeteket egy kis humorral, nevetéssel oldja fel.

Bibliográfia

- Bordás Sándor 1994. *Lelkünk útvesztői*. Pozsony, Kalligram.
- Buda Béla 1986. *A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fodor László 2005. *Általános és iskolai pedagógia*. Kolozsvár, Stúdium.
- Gordon, Th. 2001. *A tanári hatékonyság fejlesztése. A T.E.T.-módszer*. Budapest, Gondolat.
- Szilágyi Vilmos 1979. *Mélylélektan és nevelés*. Budapest, Tankönyvkiadó.
- Skinner, B. F. 1973. *A tanítás technológiája*. Budapest, Gondolat.

